DIN VE INSAN

Din ve İnsan

Ayetullah Cevadi Amuli

Din ve insan ilişkisi nasıl bir ilişkidir ve insanın dine ihtiyacı var mıdır?

Cevap:

Rönesans , yeniden doğuş, dinde reform hareketi, aydınlanma felsefesi , akılcılık ve batıda 14. asırda başlayan sanayi devrimi gibi olaylar ve hadiseler; halkın huzur ve refahını temin ve insanların toplumsal hayatının gelişimi ile kültürel ve düşünsel değişimler alanında faydalı etkiler ve sonuçlar elde etmesiyle birlikte bilgisel, ruhsal, ahlaksal, toplumsal ve siyasal açılardan insani hayatın farklı alanlarında bir çok buhranların ve yetmezlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Günümüz insanı epistemolojik boyutta bilimsel şaşkınlık, rölativizm ve inanç kararsızlığına düşmüş bulunmaktadır. Ruhsal boyutta pratik şüphecilik , depresyon , huzursuzluk, güvensizlik, kendine yabancılaşma ve başka bir ifadeyle kendini kaybetme hastalığına maruzdur. Ahlaki açıdan da geniş çapta bir sama ve aile açısından iç dağılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Toplumsal ve siyasi açıdan uluslar arası anarşi ve terör, boş vakitleri değerlendirme,

enflasyon, vb. sorunlarla boğuşmaktadır. Bu teorik ve ruhsal etkenler bir çok bölgesel ve uluslar arası sürtüşmelerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bazen de birinci ve ikinci dünya savaşları şeklinde zuhur etmiştir.
Bazıları bu sorunların ortaya çıkmasının kökenlerinin şunlardan ibaret olduğunu söylemektedir:

1-Varlık ve insan hakkında köklü bir dini ahlaki ve felsefı görüşlerin ortaya koyulmaması, hayatın anlamının bilinmemesi, insan hayatının içinde bulunduğu şartlar, mutluluğun tadılmaması, hayat ve insan, mutluluğa ulaştırabilecek imkanlardan doğru ve sağlıklı bir şekilde istifade edilmemesi.

2-Varlığın sırları, başlangıcı ve nihayeti hususunda sağlam ve güvenilir imkanların ortaya koyulmaması.
3-Karar ve uygulamaları yönlendirebilecek dini ve ahlaki değerlerden yoksunluk ki bu yoksunluk günden güne daha büyük felaketlere ve kayıplara neden olmaktadır. Bu yoksunluğun nedeni ise yeni düşünce mimarlarının Aristo felsefesi, din ve dindarlık gibi etkenlere karşı savaş açmış olmasıdır.

Bu mimarların görüşüne göre söz konusu etkenler ilerlemeye, yenilikçiliğe, insanın aydınlanmasına ve aynı zamanda yenilikçilerin hedeflerine engel teşkil eden faktörlerdir.

Dekart ve Spinoza gibi düşünürler gerçeklerin nihai ölçüsü olarak insanin istidlali aklının vahiyden bağımsız olması gerektiğini belirttiler. Hume gibi bazı düşünürler ise emprik felsefenin temellerini atarak nedenselliği reddettiler ve tanrıbilim delilerini eleştirmeye koyuldular. Kant gibi filozoflar ise aklın sınırlarını tanımaya çalışarak insan aklının Allah'ın varlığını tanımayacağını ve varlığı hakkında delil ikame edemeyeceğini ifade etmiş, Allah'ın sadece pratik akıl ile tanınabileceğini dile getirmişlerdir.

Kant , "Teorik ve pratik aklın kritiği" gibi eserleriyle kendisinden sonraki bilginler üzerinde o kadar derin etkiler yaratmıştır ki artık felsefeye varlıkbilimi (Ontoloji) inceleyen bir ilim olarak çok az teveccüh edilmiştir. Sonuç olarak da bir taraftan insan varlığının hüzünlerine gönül vermiş olan Egzistansiyalizm ve Fenomenoloji ve bir taraftan da emprik ilimlerle yakın ilişkide mantıktan istifade esasına dayalı olan Pozitivizm gibi felsefelerin ortaya çıkışıyla birlikte metafizik ve din karşıtı felsefelerin ağına düşülmüştür. Öyle ki metafizik mahiyetli konulardan tümüyle gaflet edilmiş ve asla dikkate alınmamıştır.

Yani ilim de özel bir felsefesi bakış açısına dayalıdır. Bu felsefi bakış açısı atmosfer, zaman, madde, hareket ve enerji gibi maddi alemin etkenlerini gerçek kabul etmektedir. Bu ilme göre söz konusu gerçekler varlığın bir üst mertebesinde, Allah'ın kudretinden bağımsız ve kopuk bir şekilde çalışmaktadır. Bu evreni analiz eden insan aklı ise istidlal gücünden başka bir şeye sahip olmayan ve dolayısıyla da akıl ve vahiy ile ilişkisi bulunmayan insanin bireysel bilinç ve şuurudur.

Yeni ilmi, her şeye bakış aracı kılan Neo-Siyantizm (Yeni-bilimcilik) ise bilgiye erişme vasıtası olmayan hiçbir görüşü ciddi saymamakta ve bilgi elde etmek için diğer tüm metotları -vahiy vasıtasıyla elde edilen bilgileri- reddetmektedir. Hatta insanın etrafında algıladığı manevi gerçekleri bile ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

Modern dünyanın iktisadi, siyasi ve toplumsal hayatı da; dünya ve ahiret ile dünyevi ve uhrevi iktidarın ayrılığı ve dinin toplumsal alanlardan silinmesi inancı doğrultusunda insani düşünce ve fikirlerin toplumda egemen olmasına yol açmıştır. Zira bu düşünce esasınca insan metafizikten bağımsız bir varlık olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla da bu insan sadece kendini tanımalı, kendisi bizzat karar almalı ve her şeyi kendi egemenliği altına geçirmelidir. Başka bir ifadeyle insan merkezli ve hümanizm düşüncesi sayesinde sözde bu insan bütün hakikatleri tanıma ve bütün ihtiyaçlarını bilme gücüne sahiptir. Bu insanın kendisinden başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla insana bir gerçeği tanıtmanın veya bir ihtiyacını gidermenin anlamı yoktur.

Bu yüzden ne gerçekleri emrine veren bir Allah'a ihtiyacı vardır ve ne de bu dünyada nasıl yaşaması gerektiğini kendisine gösterecek bir vahiy ve dine muhtaç durumdadır.

Ama denildiği gibi Allah ve din hakkındaki bu ihtiyaçsızlık hissi insan için bir sürü buhranlar ve noksanlıklar icat etmiş ve dolayısıyla da bir an önce bu olumsuzluklarını giderme düşüncesine kapılmaya zorlamıştır insanı. Bazı kimseler bu buhranlardan kurtulma yolunun dine dönüş olduğunu belirterek şöyle demişlerdir: "Bizler insanı geçmişte ve şu anda bir ahlak ve din sahibi olmaya zorlayan delil ve yorumların peşinde olmalıyız."
Bunlar hakeza şöyle diyorlar: "Bugün bizzat ilim bile insanın mutluluk ve bekası için emprik ilimlerden apayrı bir ilme ihtiyaç duyduğunu göstermiştir."

İnsan din ve ahlak olmaksızın mutlu bir hayat sürdüremeyeceğini anladığından ve öte yandan din olgusunu da diğer olgular gibi bulunduğundan dolayı, bununla ilgili olarak bir çok tepki ve aksiyonlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu aksiyonların en önemlisi ise dine olan en önemlisi ise dine olan ihtiyacın nedenleri ve dinin sınırlarını beyan etmektir. Bu yüzden de şu soruyu sormaktadır ki, "Biz hangi beklentiyi temin etmek için dinin peşice gitmeliyiz?" Acaba din insanın tüm beklentilerini temin etmekte midir? Acaba din insanın hem marifeti (epistemolojik), hem ahlaki, hem toplumsal, hem ahlaki, hem toplumsal, hem siyasi ihtiyaçlarını giderebilir mi? Eğer din insanın bütün bu ihtiyaçlarını giderebiliyorsa, bu işi nasıl gerçekleştirmektedir?

Elinizdeki kitap da "insanın dinden beklentisi"nin ne olduğu ve hayatın tüm boyutlarında insanın beklentilerine nasıl cevap verdiği sorusuna cevap vermeye çalışmaktadır. Dikkat etmek gerekir ki din adına sunulan her şeye aynı gözle bakmak mümkün değildir. Zira dünyada bir çok ve farklı dinler mevcuttur. Bu dinlerden bazısı totemcilik, hayvan ve bitkiyi kutsama gibi hurafelerle doludur. Bazı dinler ise Budizm gibi vahyani olmayan insani bir boyuta sahiptir. Bazı dinler ise ilahi ve vahyani bir boyuta sahip olmakla birlikte tahrif olmaktan kurtulamamışlardır. Tıpkı Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi.

Bu yüzden şöyle diyoruz: dinden maksat ne hurafe dinidir, ne insani dindir ve ne de tahrif edilmiş ilahi bir din! Aksine maksadımız İslam dinidir. Bu din ilahi vahiyden kaynaklanmış ve değerli İslam Peygamberi Muhammed b. Abdillah'a nazil olmuştur. Bu ilahi din hurafelerden uzak ve tahriften korunmuş bir dindir. Bu din kendine has özelliklere sahip olduğu için bu evrendeki yeni ve yaşam ile ilgili bütün olgular arasında uyum sağlama kabiliyetine sahiptir. Bu kendine has özellikler ise şunlardır:

1-Din ve şeriatın kapsamlı ve kamil oluşu. Yani İslam, insanın bütün maddi ve manevi boyutlarını dikkate almıştır. İnsanın dünyevi hayatına kılavuzluk etmiş ve her türlü dünyadan kaçış hareketini reddetmiştir. Zira dinin asıl hedefi dünyevi ve uhrevi saadeti temin etmektir. İnsanların dünyasını düzenleme niteliğinde etkin bir role ve manevi hayat ve uhrevi kurtuluşu temin hususunda ise dikkate değer bir katkıya sahiptir.

2-Burhani aklın din kaynağı olarak tanıtımı. Yani kesin ve delilli akıl, din ve şeriat hükümlerini teşhis salahiyetine sahiptir. Zira akıl ile şeriat arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır.
3-İlahi hükümlerin gerçek "maslahat" ve "mefsede"ye tabi olması ve bu hükümlerin faydasız boş hükümler olmaması
4-İçtihadın şer'i hükümlere ulaşma niteliğinde takdimi ve din kaynaklarından istifade edilerek değişken şartlarda programlar sunması amacıyla müçtehid birinin hayatının gerekliliğinin söz konusu edilmesi.
Evet emprizm fırtınasından kurtuluşun yegane yolu vahyin Nuh gemisine binmektir.

"Evren deniz olsa, Nuh'un gemisi içinde Nuh'un gemisi hiç batar ve yok olur mu"
Aynı zamanda Sensation (duyumculuk) zehrinden kurtulmanın yegane yolu da vahiy ve akıl panzehirinden istifade etmektir. "Zümrüt kaynağıyız biz, ejderhanın göz afeti, gamın sancıdığı kimsenin payıdır hasret"

Aynı şekilde söz konusu tehlikelerden kurtulmanın en güvenli doğru yolu din kabesinin etrafında tavaf etmektir.

"Bu yardan sevimli kimdir, bundan güzel iş nedir? Putumun önünde secde, sevgilimin etrafında tavaftır."
İşte o zaman ilmi kesinliğe, pratik azme, itminane, huzura, ahlaki faziletlere; yerel, bölgesel ve uluslar arası emniyet ve güvenliğe erişmek mümkün olacaktır.

"Hace ilginç değil ava doğru koşuşum, ilginç şu ki avım etrafımda etti tavaf"
İlahi vahiy akıl ve adalete özlem duyanlara şu mesajı iletmektedir: "Sadece dinde at koştur, atın düşse de zayıf at yerine her yerde bir sürü bulursun."

DIPNOTLAR

Avrupada eski Yunan felsefesinin ve Hellenist kültürün yeniden tarih sahnesine çıkması sonucunda "Rönesans" diye isimlendirilen olay gündeme girmiştir. Feodal zorbalığın ve engizisyon mantığının koruyucusu olan katolik mezhebi; papaz Martin Luther'in 1529 yılında yayınladığı protesto ile birlikte büyük bir sarsıntı geçirmiş ve "Din'de Reform" hareketi hızlanmıştır. Bu iki büyük olay; gerek Tevrat'a inanan Yahudiler, gerekse İncil'e inanan Hristiyanlar arasında yepyeni fikri akımların çıkmasına sebep olmuştur.

Nitekim Dawson'un şu itirafı meseleye açıklık getirmektedir: "Hellenizm'i bir yana bırakacak olursak, ne batı medeniyeti, ne Avrupa insanı düşüncesinin doğması mümkün değildir." Klasik Hellenizm; M.Ö. IV ve V. yüzyılda eski Yunan şehirlerinde gelişen "Yunan felsefesi ve kültürü" demektir.

Bilindiği gibi eski Yunan kültüründe; nitelikleri, yetkileri ve hünerleriyle tıpa tıp insana benzeyen binlerce ilah mevcuttur. Bir Yunan tarihçisi "Bu insan özellikleri taşıyan ilahları Homeros'la, Hesiodos yaratmıştır" diyor. İnsanın kendi hevâsını ilah edinmesi Hellenist kültürün temelini teşkil etmektedir. Modern batı medeniyeti (Çağdaş uygarlık); temelde "Hellenizm'e" dayandığı

için, insanların birbirlerini ve kendilerini ilah edinmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır.

18. yüzyıl düşünce sistemi... Aydınlanma çağı adı verilen 18. yüzyılda insan, Rönesans'la başlayan uyanışını gerçekleştirerek dogmalardan kurtulmuş, kendi aklı ve görgüleriyle bizzat kendi varlığını aydınlatmaya başlamıştır. Skolastik dünya görüşünün ortaçağı kaplayan büyük gücü, bilimsel alanda, bu yüzyılda yıkılmıştır.
(Os. Akliyye, Fr. Rationalisme, Al. Rationalismus, İng. Rationalism, İt. Razionalismo). İnan'a karşı usu çıkaran ve her türlü doğaüstü verileri tanımayan öğretilerin genel adı...

(Os. Mebhası mârifet, Fr. Epistemologie, Gnoseologie; Al. Wissenschaftslehre, Gnoseologie; İng. Epitemology, Gnosiology; İt. Epitemologia, Gnoseologia). Bilenle bilinen arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalı...
(Os. İzâfiyye, Fr. Relativisme, Al. Relativismus, İng. Relativism, İt. Relativismo). Bilginin bağıntılı olduğunu savunan öğretilerin genel adı....

Şüphecilik (septisizm) deyimi, Yunanca araştıran ve inceleyen anlamındaki "skeptikos" sözcüğünden türetilmiştir. Bu anlamdaki şüphecilik bilimseldir ve bilimin gelişmesinde büyük çapta yararlı olmuştur. İnakçılığın (dogmatizm) karşıtı olan bu olumlu şüphecilik anlayışının yanında bir de olumsuz şüphecilik anlayışı yer alır ki insan usunun hiç bir gerçeğe varamayacağını savunur. Bu ikinci anlayış zorunlu olarak bilinemezciliğe (agnostisizm) varır.
Maddi ve manevi çöküntü. İç sıkıntısı. Ruhsal ve bedensel bitkinlik, isteksizlik haleti.

1596'da Fransa'da doğdu. Cizvitlerin elinde, felsefe ve matematik dahil mükemmel bir eğitim aldı. Daha sonra, doğduğu yer olan Poitiers'deki Poitiers Üniversitesi'nden mezun oldu. Parlak bir öğrenci olarak, çeşitli yetkelerin ileri sürdüğü, tek tek incelediği savların çoğunun geçersiz olduğunu fark etmekle birlikte ,

çoklukla neye inanacağını bilemedi. Kendi dediğine göre, eğitimini tamamlamak için orduya katıldı ve hiçbir savaşa tanık olmamakla birlikte Avrupa'yı bir asker olarak köşe bucak dolaştı. Bu yolculuklar ona insanın dünyasının kitaplarda anlatıldığından çok daha çeşitli ve çelişkilerle dolu olduğunu öğretti. Emin olabileceğimiz, kesin olarak bilebileceğimiz bir şey olup olmadığı sorusu kafasına böyle takıldı.

Hollanda'ya yerleşti. O sırada Hollanda Avrupa'nın en geniş ifade özgürlüğüne sahip ülkesiydi.

Descartes, araştırmalarını felsefe, matematik ve bilim alanlarında sürdürerek insan düşüncesinin temellerini incelemeye burada girişti.
Kabaca 16291649 arasında niteliği çok yüksek özgün eserler verdi. Felsefede en önemli eserleri, 1637'de yayımlanan Yöntem Üzerine Konuşmalar ile, 1641'de yayımlanan Meditasyonlar 'dır. 1649'da İsveç Kraliçesi Kristina, kendisine felsefe öğretmesi için Descartes'i Stockholm'e davet etti. İsveç'in sert kışları yüzünden ciğerlerinden hastalanan Descartes 1650'de öldü.

Felsefe sorunlarının çözümünde geometriye dayanan bir yöntem uygulamış ve bütün düşüncelerini töz olarak nitelediği Tanrı kavramı üzerinde yoğunlaştıran Baruch Spinoza ilginç yaşam öyküsü ve dünya görüşü ile 350 yıldır gündemde kalabilen bir filozoftur. 24 Kasım 1632 yılında Amsterdam' da dünyaya, İspanya' dan göç etmiş bir Yahudi ailesinin beş çocuğundan biri olarak gözlerini açmıştır.

Henüz altı yaşındayken annesini yitiren düşünür, yapayalnız geçecek yaşamını da böylece örgütlemeye başlamıştır. Uzun yıllar dinsel ağırlıklı bir eğitim görmüş olması onu kör inançlara saplamamış, öğrendiği yabancı diller ve ders aldığı bilge kişiler sayesinde ufku genişlemiş, düşünceleri değişmiştir. Onun düşünce derinliğine inemeyen yaşadığı dönemin din adamları tarafından aforoz edilmiş, yazdığı kitap yasaklanmış ve düşünceleri ile bir başına bırakılarak

,yalnızlığa itilmiştir. Yılmamış, yaşamı boyunca kimseye boyun eğmeyerek, hiçbir bağışı ve hediyeyi kabul etmeyerek onuruyla hayatını kazanmıştır..Matematik, fizik bilgileri sayesinde mercekler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bir odada sürdürdüğü yaşamını, mercekleri yontarak elde ettiği kazançla, bilgece ve gösterişsiz bir şekilde geçirmiştir. Hastalıklı bedeni, yontarken yuttuğu tozlara ve insanlardan gördüğü anlayışsızlıklara daha fazla dayanamayarak 21 Şubat 1677 te bu dünyaya veda etmiş, geride, derin düşünceler bırakmıştır.

İskoçyalı düşünür Hume, babasını çok küçük yaşta kaybettiği için kendini annesi yetiştirir. Oniki yaşında Edinburg üniversitesine girer ve 15 yaşında oradaki eğitimi bitirir. 1729 yılında fazla okumaktan kaynaklanan bir ruhsal bunalım geçirir. "Felsefe ve derin bilgiden başka şeylerin hepsine karşı , aşılmaz bir nefret hissettiğini " yazmıştır. 1734 'de Fransa'da egemen olan düşüncelerin etkisiyle Paris' e giden Hume , orada Descartes'ın eğitim gördüğü Cizvit koleji ile ilişkiye girer.. İlk yapıtını buranın kütüphanesinde yazacaktır.

Hume'un çağının entelektüellerinden; Adam Smith, Montesquieu, Voltaire ve Rousseau ile arkadaşlıkları var. Kimiyle sorunlu ilişkiler de yaşamış. İlk yapıtı "İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme" yayımlandığında 29 yaşındadır. Bu ilk eseri ilgi görmez.. Yapıtları dini çevrelerce hoş karşılanmaz. Edinburg Üniversitesi'nin ahlak kürsüsüne davet edilir. Asillerin yan çıkmasına karşın , rahiplerin kendisini reddi üzerine bu göreve başlayamaz. 1747 de , bir generalin sekreteri olarak Viyana ve Torino'ya gider.

Üniversite hocalığı düşlerken üniformalı bir görev yaparken bulur kendini.1751 de yayımlanan "Ahlak İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma" adlı yapıtıyla nihayet hak ettiği ilgiyi görür. Yaşamının son yirmi yılı ününün hazzını duyarak geçer. 1763'ten 1766'ya kadar İngiltere Büyükelçiliği katibi olarak yeniden gittiği Fransa'da "Paris Salonlar"ı ve ansıklopedistler tarafından çok iyi karşılanır. 1767'de Londra'da bakan yardımcılığı gibi önemli bir göreve getirilir. 1769 yılında doğduğu kente giden Hume, orada 1776 yılında yaşama veda eder..

Genel olarak, özellikle, deneysel bilimin on altıncı yüzyıldan itibaren kazandığı önem ve kaydettiği başarıların bir sonucu olarak, F. Bacon, T. Hobbes, J. Locke, G. Berkeley ve D. Hume gibi İngiliz düşünürleri tarafından savunulan, tüm bilgilerin deneyime, duyu algısına dayandığı görüşü

1724'te, Doğu Prusya'nın Königsberg şehrinde (günümüzde, Rusya Federasyonu'nda Kaliningrad) dünyaya gelen Immanuel Kant , bu doğduğu şehirden hiç dışarı çıkmadı. Iskoç asıllı mütevazı bir saracın ve dindarliği çocukluk yıllarına damgasını vurmuş olan bir annenin oğlu olan Kant, kunduracı amcasının mali desteğiyle okudu. Kolejdeyken, bilimlere, matematiğe ve felsefeye karşı büyük bir merak ve yeteneği vardı. Önce kırsal kesimde bir rahibin ve çevredeki çeşitli ailelerin yanında eğitmen olarak çalıştıktan sonra, 1755'te, privardozent (doçent) unvanıyla üniversitede ders vermeye başladı ve on beş yıl sonra Latince olarak kaleme aldığı "Duyulur ve Düşünülür Dünyanın Biçimi ve İlkeleri Üzerine" (De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principus) adlı bilimsel incelemesiyle mantık ve metafizik profesörü unvanını aldı.

Kant , bundan böyle, kendini bir yandan, üzerinde çok uzun yıllar düşündüğü bir felsefî öğreti inşa etmeye (ki, Saf Aklın Eleştirisi [1781] ve bunu izleyen büyük eserler bunun ölmez kanıtlarıdır) ve bir yandan da, üniversitede ders vermeye adadı. Derslerini kırk yılı aşkın bir süre içinde bir gün olsun aksatmadı ve 1797'ye kadar sürekli olarak günde beş saat ders verdikten

sonra günün azaldığını hissederek fakültesinden izin alıp kalan yıllarını felsefe tarihinin belki en geniş ve en sağlam bir biçimde kurulmuş sistemlerinden birine son şeklini vermeye harcadı.

Bu eserler, son derece dakik ve muntazam bir şekilde ayarlanmış bir hayatın meyvesiydi. Kant, gün içinde zamanını nasıl kullanacağını bir saatçi hassasiyetiyle yine kendi tayin ederdi. "Darda kalsaydım, en son satacağım şey saatim olurdu!" sözü de onundur. Tanışlarından biri, Königsberg belediye başkanı ve yazar olan Von Hippel, bu konuda bir komedi bile yazmıştı: "Gözü Saatinde Bir Adam" (Der Mann nach der Uhr, 1760). Yaz kış her sabah uşağı Lempe tarafından saat tam 4.55'te uyandırılır, iki fincan çayın içer, günün tek piposunu tüttürür ve "örsüm" dediği yazı masasına otururdu. Fakülteye gideceği günler saat 7.45'te ayağa kalkıp dolaşmaya başlar, saat 7.50'de şapkasını başına giyer, beş dakika sonra bastonunu eline alır ve saat 8'i çalar çalmaz arabasının kapısını açardı.

Böylece, sekreteri ve hayat hikâyecisi Jachmann'ın yazdığına göre, "mahallenin bütün sakinleri saatlerini onun hareketlerine göre ayar ederlerdi". Öğleden sonra, filozof, her gün aynı güzergâhı takip eder ve tam bir saat süren ünlü yürüyüşüne çıkardı. Kırk yıl zarfında sadece iki kez bu düzenin dışına çıkarak her gün durduğu yeri geçtiği söylenir: bir defasında Rousseau'nun yeni çıkan bir kitabını bir an önce almak için, bir sefer de Fransız Devrimi'nden haber almak için!

Olaybilim. Felsefede, metafiziğin en temel kollarından biridir. Ontoloji varlık veya varoluş ile bunların temel kategorilerinin araştırılmasıdır. Varlık, var olduğu söylenebilen herhangi bir şeydir. Var olmanın birden fazla yolu olduğundan var olmak fiili muğlaktır. Aristo'ya göre ontoloji varlığın mahiyetinde varlığın bilimidir veya varlıkların incelenmesidir. Ontoloji hangi varlık kategorilerinin daha temel olduğunu belirlemekle uğraşır ve bu kategorilerdekilerden hangilerinin var olduğunun söylenebileceğini sorar.Değişik filozoflar temel varlık kategorileri için değişik listeler yapmışlardır. Ontolojinin temel sorunlarından biri "Temel varlık kategorileri nelerdir?" sorusudur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllarda Avrupa'da başlayan ve egzistansiyalizm (varoluşçuluk) adını alan bir düşünce akımı hızla gelişti ve sonra dan Amerika'ya yayıldı. Alman işgaline karşı Fransız direnişinden kaynaklanan bu akımın en ünlü sözcüleri JeanPaul Sartre ve Albert Camus idi. Her öncü akımda olduğu gibi varoluşçuluk da önceleri farklı gruplardan gelen kişiler tarafından benimsenmişti.

Sanatçılar, yazarlar, din adamları, aydınlar ve üniversite öğrencilerinin yanı sıra yeni modaları ve akımları izleme ve benimseme alışkanlığında olan kişiler ya da toplum düzeninden hoşnut olmayan tepkici gruplar için bu yeni akım çeşitli ve farklı anlamlar taşıyordu. Kısa bir sürede yayılması sonucu varoluşçuluğun kendi içinde bölünmesi, yanlış yorumlandığı ve klişeleştirildiği için giderek yozlaşması beklenebilecekken, tam karşıtı bir gelişmeyle, başta psikiyatri olmak üzere çağdaş düşünceyi önemli ölçüde etkileyen canlı bir güç olarak günümüze kadar varlığını sürdürebildi. Gerçekte bu akımın belirli bir isim ve tanımla ortaya çıkışından çok önce yaşamış ve yapıt vermiş birçok yazar varoluşçuluğun öncüleri olarak kabul edilirler.

1855 yılında 42 yaşında ölen ve yapıtları ancak yirminci yüzyılın başlarında ilgi görmeye başlayan Danimarkalı yazar Soren Kierkegaard bu öncülerin ilki sayılır ve günümüzde yapıtlarına varoluşçu akımın kutsal amtları gözüyle bakılır. Geçmişten Nietzsche ve Dostoyevski , daha çağdaş olanlardan ise Buber, Jaspers, Kafka ve Tillich bu akımın birer parçası sayılırlar. Martin Heidegger (18991977), Edmund Husserl'in öğrencisiydi. Yüzyılımızda varoluşçu felsefenin kurucusu olarak kabul edilir. 1927 yılında yayımlanan Sein und Zeit (Olmak ve Zaman) adlı kitabında, varoluş felsefesiyle fenomenolojiyi birleştirme girişiminde bulunmuştur.

Ontoloji adı verilen Heidegger felsefesi, insanı "dünya için de varoluş" olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre insanın varlığı, dış dünyayı oluşturan diğer varlıklarla karşılıklı ilişki durumunda olan bir özne olarak açıklanamaz. İnsanın varoluşu ve dünyası tek ve aynı şeydir. İnsanlar düşünmeye başladıkları günden itibaren sürekli birtakım "durumlar" içine "düşerler". Heidegger'e göre bu durumlar varoluşun mekan boyutunu oluşturur.Varoluşun zaman boyutu ise geçmiş kuşaklardan aktarılan kültürel olgularla ilintilidir. Bu nedenle insanın yaşantısı ile neler yapabileceğinin bazı sınırları da vardır. Ancak bu, yolların kapalı olduğu anlamına gelmez. Bir insanın o andaki durumu da onun geleceğe yönelik yaşamını ve düşüncelerini sınırlamaz.

İnsanın içinde bulunduğu durum çevresindeki diğer varlıkları da içerir. Ancak insanın yaşamakta olduğu durumlar cansız ve fiziksel gerçekler değildir. O anda yaşadıklarını ve geleceğe yönelik isteklerini de içerir. Bir duvar, duvarın ötesinde olmak isteyen insan için bir engel, kendisini savunmak isteyen bir diğeri için koruyucudur. Durumlar, belirli bir oranda, o andaki gerçeği yansıtırlar. Ama aynı gerçek, insanın karşılaşmak ya da kaçınmak istediği ancak henüz var olmayan olayları, yani gelece ği de içerir. Bir başka deyişle, içinde yaşanan zaman boyutu, gerçekte geçmiş ve geleceği de kapsayacak bir biçimde yayılır ve yaşanır. Bir insan kendisi için

sayısız soyut imkanlar düşünebilirse de "otan tik" imkanlarının neler olduğunu, dikkatini duygularına yoğunlaştı rarak belirleyebilir. Yaşanan duyguların algılanmasından kaynaklanan eylemler, insanın o anda bulunduğu yerden öteye hareket edebilmesini sağlar. JeanPaul Sartre (19051980), 1956 yılında, yaşam sürecine "varoluş" (existence) adını vermiş ve varoluşun mantıksal tanımlamalara indirgenemeyeceği görüşünü savunmuştur.

Sartre varoluşu, klasik felsefede tanım anlamına gelen 'öz' (essence) sözcüğünün karşıtı olarak kullanmıştır. Tanımlar insanlar tarafından yapıldığından, insanlar birtakım tanımlamalara indirgenemez. Hiç kimse yalnızca bir yazar ya da bir işçi olarak tanımlanamaz. İnsanı tanımlamak, onu statik bir durumda tutmak ve bir nesneye indirgemektir. Bununla anlatılmak istenen, insanın sürekli bir değişim içinde olduğu değil, statik bir durumda olduğunda bile bu durumu yine kendisinin gerçekleştirebileceğini vurgulamaktır. Dolayısıyla, değişmek gibi değişmemek de bir yaşam sürecidir ve böyle bir süreç, tanımlamalardan öte boyutları içerir.

Felsefede Edmund Husserl tarafından kurulmuş olan fenomenoloji felsefesi, 20. yüzyılın başlarında pozitivizme ve ampirisizme karşı çıkıyordu. Fenomenoloji, felsefenin bilgi, varlık, değer felsefeleri gibi alanlarıyla uğraştığı için tümel bir nitelik taşıyordu. Bazılarına göre ise bir felsefe akımı olmaktan çok, bir felsefe yöntemiydi. Bu akım da diğer felsefe akımları gibi öznesne ilişkisinden yola çıkıyordu. Fenomenolojiye göre nesne, öznenin dış dünya ile girdiği ilişkiler sonucunda duyu organlarıyla algıladığı bir durum, daha doğrusu bir deney verileriydi. Aslında bu bakımdan pozitivizm ve ampirisizmle bir farklılık göstermiyordu. Ancak tek tek nesnelerin oluşturduğu nesneler dünyası söz konusu olduğunda, pozitivizm ve ampirisizmden farklı bir tavır ortaya çıkıyordu. Husserl'e göre nesneler dünyada ancak 'rastlantı' kategorisi ile kavranabilirdi.

Yani diğer iki felsefenin iddia ettiği gibi, nesneler dünyasında mutlak geçerliliği olan yasalar, daha doğrusu doğa yasaları egemen değildiler. Nedensonuç ilişkisi içinde ele alınan doğa yasaları, Husserl'e göre, belli bir takım koşullar altında elde edilen sonuçlar ışığında bir kesinlik değeri taşıyorlardı. Koşullar değiştiğinde ise, farklı sonuçlar elde edilecek ve doğa yasalarının genel geçerlilik iddiaları söz konusu olamayacaktı. Bu nedenle de nesneler dünyası ancak rastlantı kategorisiyle kavranabilirdi Hesserl için. Ampirik olarak algılanan nesneyi yadsımayarak, tam tersine onu kayıtsız şartsız kabul eder ve dünya her türlü kuşku ve yadsımaların üzerinde varolarak, dünyanın bu biçimde kabulüne fenomenoloji 'doğal tavır'

gösterir.

Dünyanın varoluşunu bu şekilde kabul eden doğal tavır içeriğinde adeta naif ve dogmatik bir realisttir. Bu da pozitivizm ve emprizm ile buluşan bir düşünce oluyor tabi. Bu tavrı aşmak için ikinci bir 'fenomenolojik indirgeme' diye adlandırılan bir tavır geliştirir. Bu tavır ise Husserl'in yapıtlarında 'parantez içine alma', 'etkisiz kılma', 'dışarıda bırakma', 'engelleme', 'soru konusu yapma' deyimleriyle isimlendirilmektedir. Bu şekilde bir adım daha atar ve bu kez de fenomenolojik indirgemeyi özneye yöneltir. Artık özne paranteze alınır. Çünkü özne de psişik ben'i, bilinci, öznelliği bakımından nesneler dünyasının bir parçasıdır. Özetleyecek olursak, amaç dünyanın özünü, onu rastlantısal dış görünüşlerden soyarak ortaya çıkarmaktır. Böylece nesneler dünyası için 'salt öz' (Eidos), 'salt varlık' (Essentia) düzlemine erişmek için yapılan eylem gerçekleşir

Son asırlarda ateizme kapı aralayan ve bu nedenle din için en büyük tehlike oluşturan akımlardan birisi pozitivizm olmuştur. Bu akım pek çok insanın dinden kopmasına neden olduğu gibi taraftarlarını da dinle mücadele etmeye teşvik etmiştir. Nitekim bu zihniyeti benimseyen kişiler çoğunlukla inandıkları şeylerin doğru olup olmadığına bakmaksızın, insanlara pozitivizmi telkin etmiş (bir anlamda bilim adına dinsizliği önermiş) dinî inançları da ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu akımın uzun bir süre insanlar üzerinde çok etkili olduğu açıktır. Ancak etkisi ve gücü sadece şartlanmış ve bir şekilde dinden uzaklaşmış insanların ötesine geçmemiştir. Bütün iddiaların aksine günümüzde dinin ve Tanrı inancının bulunması, eskiden olduğunun aksine daha güçlü bir şekilde yaşaması bu akımın gündemden düştüğü, tarihteki yerini almaya yüz tuttuğunu göstermektedir.

Çünkü bir fikrin değeri o fikrin tutarlı ve doğru olup olmadığıyla yakından alâkalıdır. Halbuki pozitivizmin dinle ilgili iddiaları yanlışlanmış, inançsızlıkla ilgili beklentileri de boşa çıkmıştır. Pozitivizm sözcüğü sadece bir ekol olarak felsefede değil, bilim, sanat, edebiyat ve hukukta da belirli bir düşünce biçimini ifade etmek için kullanılmıştır.(65) Bu kavram bilimi tek geçerli bir bilgi türü olarak gören aynı zamanda mevcut olguları deney yoluyla bilinebilen ve üzerinde inceleme yapılabilecek tek obje olarak kabul eden bir anlayışın ismidir. Pozitivizm terimini ilk defa kullanan da Saint Simon (17601825) olmuştur.

Saint Simon ve arkadaşları toplumu yeniden yapılandırmak için metafiziğin dışarıda kalacağı bilimsel bir bilgi ve bilimsel bir yöntem arayışına girmişlerdir. Fransız filozofu Auguste Comte

(17981857), Simon'un fikirlerini devam ettirmiş, bilimde deneye önem vermiş, deneyle elde edilemeyen bilgileri de (metafiziği ve teolojiyi) hayal mahsulü olarak görmüştür. Comte evrimci bir yaklaşımla insan zihninin de üç aşamadan geçtiğini ve zaman içerisinde olgunlaştığını belirtmiştir.

İnsanlık tarihini teolojik, metafiziksel ve pozitivist olmak üzere sırasıyla üç döneme ayırmıştır: Comte'a göre birinci dönem olan teolojik evrede, insanlık doğada cereyan eden hadiseleri Tanrı ve ruh gibi doğaüstü nedenlerle açıklamıştır. İkinci dönem olan metafiziksel evrede ise insanlık doğada olup biten şeylerin arkasında Tanrı gibi doğaüstü güçler aramak yerine doğanın kendine yönelmiş olayların nedenlerini soyut bir biçimde de olsa yine doğada aramıştır. Hayal yerine aklını kullanmış, cevher ve arazlardan bahsetmeye başlamıştır. Üçüncü dönem olan pozitif evrede ise, Comte'a göre, insanlık teolojiyi ve metafiziksel muhakemeleri bir kenara bırakmış, deneyle doğayı anlamaya çalışmıştır.

Olayların arkasındaki sebepler için doğa üstü ya da metafiziksel gerekçeler aramak yerine gözlemde bulunarak ya da deney yaparak dünyanın kanunlarını keşfetmeye koyulmuştur. Comte'a göre yetişkin insanın yapacağı ve pozitif (fiziksel) bilimin takip ettiği yol budur. Yine bu evre Tanrı inancının ortadan kalkacağı bir dönem olacaktır. Görüldüğü gibi Comte üç hal yasasıyla aynı zamanda bir tarih felsefesi kurmuş, insanlığın gelişimini de tarihi evrimin bir sonucu olarak görmüştür. Ancak Comte'un yanılmış olduğu ortadadır. Pek çok düşünür gibi O da içinde yaşadığı kültürdeki dinî krizleri, sosyal çalkantıları, kilisenin nüfuzunu kaybetmesini ve bilim karşısındaki yenilgisini polemik konusu yapmış, dinin ya da yaratıcı Tanrı fikrinin yok olacağını ümit etmiştir.

Ne var ki aklı ve bilimi ön plana çıkardığını zanneden bu kişiler hayal dünyasında yaşamış ve duygularının esiri olmuşlardır. Her insan gibi bir süre sonra yüce yaratıcının koyduğu yasalar çerçevesinde ömürlerini tamamlamış ve ölüp gitmişlerdir. Ancak kâinatın ve canlılar dünyasının bütün ihtişamı ve güzelliği ile ayakta olduğu, doğan her çocuğun da yine bütün mâsumiyetiyle beraber Tanrı'ya yönelmeye devam ettiği herkesin mâlumudur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Comte'un fikirleri bazı çevrelerde etkili olmuş ancak çok ciddi eleştirilerle de karşılaşmıştır. Bu eleştirilere göre Comte'un fikirlerinin tarihen ne kadar doğru olup olmadığı bir tarafa, dünyanın ve insanlığın mevcut durumu dahi onun yanlışlığını ortaya koymuştur. Nitekim günümüzde din olgusu ve Tanrı inancı bütün çeşitliliği ve zenginliği ile

yaşamını sürdürmekte ve milyarlarca insan inanmaya devam etmektedir.

Ortadan kalkacağını söylediği din (Hıristiyanlık Katoliklik) hâlâ hayatiyetini ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla günümüze kadar yaşamış olsaydı gördüğü manzara karşısında Comte'un dahi hayal kırıklığına uğrayacağı muhakkak idi. Aslında dinin ortadan kalkacağını söyleyen Comte daha kendi hayatında, bu düşüncesine aykırı şeyler yapmış ömrünün sonlarına doğru bir tür insanlık dini kurmayı denemiştir. Comte bütün tutarsızlıklarına rağmen kendinde insanlık tarihini üç evreye ayırma hakkını görmüş ve bu tarihleri de insanlığın olgunlaşma seyri olarak ifade etmiştir. İnsanı ilk var olduğu günde olgun bir varlık olarak görmemiş, olgunlaşmasını da dinden uzaklaşmasına bağlamıştır.

Ancak yüzyılımızdaki pek çok ateisti de etkileyen bu düşüncelerin ne kadar gerçeğe aykırı olduğu daha ilk bakışta anlaşılacaktır. Nitekim yüzyılımızda dinden uzaklaşan ya da bir şekilde onunla savaşan toplulukların ne duruma geldikleri ve neler yapabildikleri, dünyamızı ne şekilde cehenneme çevirdikleri gayet iyi bilinmektedir.

Comte teolojik, metafizik ve pozitivist evreler dediği şeylerin insanlığın ortak tecrübesi olduğunu görememiştir. Nitekim tarih kitaplarında belirtildiği gibi çok eski yıllarda dahi yüksek medeniyetler kurulmuş, bilimsel çalışmalar, felsefî eserler ortaya konmuştur. Bunların bir kısmı günümüze kadar gelebilmiş çoğunluğu ise maalesef kaybolup gitmiştir. Ancak ortada bir gerçek vardır. O da insanın yaratıldığı ilk günden beri şu anda bizlerin de sahip olduğu yeteneklere, özelliklere ve düşünce gücüne sahip olduğudur.

Aynı şekilde bizden binlerce yıl sonra dünyaya gelecek olanların da bizden farklı olmayacağıdır. Böyle olmasaydı tarihi, tarihî eserleri, ziyaret edildiği eski tapınakları, sarayları, anıtları, piramitleri, arkeolojik kalıntıları, okuduğumuz yazıtları, kitâbeleri bulamayacaktık.

Ayrıca insanlığın elde ettiği bilimsel seviyenin de temellerini yıkmış olacaktık. Çünkü yüzyılların birikimi olmasaydı son iki asırda hızlanan ve gittikçe ilerleyen bilimsel ilerlemeler de görülmeyecekti. Birazcık arkeoloji kültürü olan ve medeniyet tarihi okuyan bir kimse her halde Comte'un söz konusu iddiaları karşısında şaşkınlığını gizleyemeyecektir.

Yunanca sonra, öte, üst anlamlarına gelen meta sözcüğüyle doğa ve özdeksel olan anlamlarını

veren phusika sözcüğünden meydana gelmiştir metafizik kelimesi. Sözcük olarak doğaötesi anlamına gelse de, dilimizde sıksık doğaüstü terimiyle karıştırılmaktadır. (Osmanlıca çevirilerde her ikisi için de mafevkattabii deyimi kullanılmakla kimi yerde bu iki deyim birbirine karışmıştır). Türkçemize fizikötesi deyimiyle geçmiştir, metafizik deyimi de kullanılmaktadır. Deyimi ilkin İ.Ö. 1. yüzyılda Rodos'lu Adronikos kullanmış ve Aristoteles'in ders kitaplarını sıralarken doğa bilgisi derslerinden sonra gelen on dört kitabına Meta phusika adını vermişti.

Nitekim bu kitaplarına Aristoteles de duyularla kavranan bilgi (fizik)nin üstünde saydığı usla kavranan bilgi'yi kapsadıklarından ötürü ilk felsefe adını vermiş bulunuyordu. Aristoteles için bu felsefenin ilk'liği, bütün bilimler için gerekli ilkeleri incelemesinden ve saptamaya çalışmasındandı. Görüldüğü gibi metafizik, ilk kullanımda da fiziğin üstünde, ötesinde ya da dışında sayılan düşünceyle ilgili, düşünsel bir anlam taşımaktadır. İşte bu anlam onu düşüncecilik (idealizm) ve ruhçulukla (spiritüalizm) kaynaştırmış ve gerici bir dünya görüşü olarak oluşturmuştur. Yunan yapıtlarının İslam düşünürü İbni Rüşt dolayısıyla Batı'da tanınmasından sonra bu kitaplara 14. yüzyılda skolâstiklerce metapyysica adı verildi ve Yunanca deyim böylece Latinceleştirildi.

Metafizik deyimi yüzyıllar boyunca, hep doğadışı niteliğini sürdürerek, çeşitli zamanlarda felsefe (Filozofi), tanrıbilim (Teoloji), varlıkbilim (Ontoloji) ve bilgi bilim (Epistemoloji) deyimleriyle anlamdaş kılınmıştır. Bu anlamdaşlık tanrıbilim dışındaki (çünkü tanrıbilim yapısı gereği metafiziktir) teki bilimleri metafizik yapılı saymaktan ve metafizik yapıya sokmaktan ötürüdür. Giderek nesne ve olguları değişmez, birbirinden bağımsız olarak ele alan bir düşünce yöntemine dönüşen metafizik, bilimsel temelden yoksun bir görüş ve anlayışı dile getirir. Bu durumuyla da, kurgusal görüşler ve varlığın duyularla algılanamayan kendiliği üstüne varsayılan yapıntılar olarak, günümüze kadar sürüp gelmiştir. Metafizik deyimini ilk kez Alman düşünürü Hegel eytişim karşıtı (anti diyalektik) anlamında kullanmıştır.

Ne var ki Hegel'in eytişimi, düşünceci metafiziğin karşısına çıktığı halde, düşünceci bir eytişimdi. Bu eytişim, metafiziğin her bakımdan tam karşıtı olarak, Alman düşünürleri Marx ve Engels tarafından özdeksel temeline oturtulmuştur. Yeniyi oluşturan dünya görüşünü dile getiren eytişim'in tam karşıtı bulunan metafizik, bir bilgi edinme yöntemi olmaktan çok daha geniş bir anlamda, dinsel ve siyasi amaçlara yönelmiş sakat ve yanılgılı bir dünya görüşüdür.

Metafizikçilerce "varlığın temelleri, özü ve anlamı üstüne öğreti" olarak tanımlanır. Metafizik

deyiminin doğayı aşan anlamını ilk kez vurgulayan Yeni Platoncular olmuştur. Olguculara göre de kendilerinden önceki tüm felsefe metafizik'tir. Olguculuğun tanımına göre metafizik "deneye başvurmayan, bilim için erişilmez sorunlar üstünde kısır ve skolâstik akıl yürütmelerdir". Sıfat olarak metafizik deyimi, duyumlar üstü ve eytişime, tarihe aykırı anlamlarını dile getirir. Metafiziğin temeli Antikçağın ünlü değişirlikle değişmezlik tartışmasındadır.

İlk düşünceler varlığın temelini aramışlar ve bunu hep canlı, bir değişme süreci içinde bulmuşlardı. İlkin Kolphon'lu Ksenofanes (İ.Ö. 569477) değişmezlik sorununu tanrıbilimsel alanda öne sürdü ve değişmez nitelikte tek bir tanrı tasarımladı. Görüldüğü gibi, değişmezlik sorunu ya da devimsizlik düşüncesi tanrı düşüncesiyle kökten bağımlıdır. Metafiziğin kaderi de yüzyıllar boyunca bu bağımlılıklar çizilecektir. Kenofanes'i izleyen Parmenides, değişmezlik savımı geliştirerek onu varlığın temeli yaptı ve değişirliği duylarımızın bir kusuru yaptı. Parmenides'e gelinceye kadar bütün düşünürler doğal deneyler üstünde düşünmüşlerdi. İlkin Parminedes deneyleri bir kenara bırakarak gerçeğe, salt düşünceye ulaşmak istedi. Görüldüğü gibi devimsizlik düşüncesi deney dışılıkla kökten bağlıdır. Metafiziğin kaderini bu bağlılıkta etkileyecektir. Böylelikle daha Antikçağım ilk düşüncelerinde metafiziğin bu iki önemli niteliği belirmiş oluyordu: Devimsizlik ve deney dışılık.

Metafiziğin bu iki önemli niteliği günümüze gelinceye kadar değişmemiştir. Parminedes'in değişmez bir savıyla metafizik doğmuş oluyordu. Parminedes'i izleyen öteki Elea'lılar (Melissos, Zenon, Gorgias) bu savı daha da pekiştirdiler. Daha sonra Platon düşünce'yi tanrılaştırdı. Aristolteles de, kendi katkılarıyla birlikte, bütün bu düşünceyle kavranan ilkeler'e ilk felsefe adını verdi.

İ.Ö. 1. yüzyılda Rodos'lu Andronikos'un meta taphusika (metafizik) adını verdiği Aristoteles yapıtları bu ilk felsefe'yi kapsayan yapıtlardır. Aristoteles bu on dört kitabında Thales'ten Platon'a kadar bütün varlık öğretilerini inceler ve varlığın özdeksel nedenlere bağlanmasını eleştirir. Metafizik adını sonrada alacak olan ilk felsefe'yi "varlık olarak varlık ya da varlığın ilkeleriyle nedenlerinin ve onun temel niteliklerinin bilimi" olarak tanımlar. Metafiziğin ilk tanımı budur.

Aristoteles sorar: Bir at attır, onun at olmasını, eşdeyişi ile varlığın neyse öyle olmasını sağlayan nedir? Görüldüğü gibi metafizik daha ilk adımlarında düşünce ile tanımlama, eşdeyişle bir mantık işi olmaktadır. Metafizik, bu nitelini, mantıkçı olguculların elinde, günümüzde de

sürdürmektedir. Metafizik, hiçbir çelişmeye yer vermeksizin, nedir'in bilimidir. Bunu sağlamak için de daha ilk adımda, çelişmezlik belitlerini saptamak zorundadır. Aristoteles'in mantığı bu zorundalıktan doğmuştur.

Metafiziğin temel öğeleri Antik çağda belirmiş ve saptanmış bulunuyordu. Bunlar: değişmezlik, devinimsizlik, tanrılık, deney dışılık, salt düşünceyle kavranılırlık, mantıksallıktı. Yoğun bir tanrısallığın egemen olduğu ortaçağ düşüncesi, tanrıbilimini kolayca bu temeller üzerine oturtabilirdi. Nitekim de öyle oldu ve metafizik deyimi tanrıbilim'le anlamdaş kılındı. Ortaçağda felsefe deyimi de bu anlamdaşlığa katılmıştır; çünkü bu çağda felsefenin konusu bütünüyle metafizik, eşdeyişle Aristoteles'in ilk felsefe adını verdiği kitaplarda -ki bu kitaplara sonradan metafizik adı verilmiştir işlediği konulardı.

Ne var ki metafizikle gerek felsefe, gerek tanrıbilim arasında önemli yöntem farları vardı. Metafiziğin deney ve doğa dışılığına karşı tanrıbilim vahiy ve inanla açılıyordu. Metafizik dünya görüşü dünya çapında skolastik Hıristiyan düşüncesiyle ermiştir. Ortaçağ egemenliği tümüyle Hıristiyan kilisesinin elindedir. Hıristiyan kilisesine göre dinsel dogmaların dışında hiçbir bilim yoktur, tek gerçek dinsel dogmalardır. Bu alanda felsefe yapmak, dinsel dogmaları açıklamaya ve doğrularını tanıtmaya çalışmaktan ibarettir. Birçok aydın düşünceleri kapsadığı halde ortaçağa karanlık çağ adı verilmesinin nedeni budur. Tümüyle metafizik temele dayanan ortaçağ Hıristiyan skolastiğinin kurucusu Scottus Eriguena (833880), geliştiricileri Anselmus (10331109), Petrus Abaelardus (10791142), Aquino'lu SaintThomas (12241274), Duns Scotus (12741308)'tür.

Eriugena'ya göre Tanrı salt yokluk, sonsuzdan gelip sonsuza giden sırdır. Anselmus'a göre bizler inanmak için düşünmüyoruz, tam tersine düşünmek için inanıyoruz; inan her türlü tartışmadan önce gelir, inanılacak olan tek güz de bütün varlıkların varlıklarını kendisinden aldıkları biricik varlık olan Tanrıdır. Abaelardus, Augustinus'un Anlamak için inanıyorum ilkesini eleştirmekle beraber, vahyedilmiş gerçekle ussal gerçeği bir ve aynı sayar; konseptüalizmi ortaya atarak nominalizmle realizm arasındaki çekişmeyi uzlaştırmaya çalışır, tümellerin ussal ürünler olduğunu savunur. Aristoteles'ci Thomas'a göre doğa bir aşamalar sırasıdır (hiyerarşi), her aşama bir yukardakinin maddesi ve bir aşağıdakinin biçimidir (form), bu yüzden de doğasal düzenin Tanrısal düzene oranı eylemin güce oranı gibidir. Scotus'a göre doğa üstü sesler, sözler, yazılar olmasaydı, insanlar hiç bir bilgi edinemezlerdi; iyi doğru ve güzeldirler; kutsal kitaba inanılmalıdır, çünkü akla uygundur.

16. yüzyıldan sonra metafizik deyimi, varlıkbilim anlamında kullanıldı. Ne var ki bu varlık, "duyularla kavranılanın dışındaki varlık" ve "görünüşlerin ardındaki kendilik" olarak ele alınıyordu. Hegel'e gelinceye kadar bu çağın metafiziği de, ortaçağ metafiziği gibi, bilimsel temelden yoksun kurgusal görüşler ve varlığın duyularla algılanmayana kendiliği üstüne varsayılan yapıntılar olarak sürüp gitmiştir.

Metafizik deyimi, ruhçuluk temelinde birleşen şu anlamları da kapsar: Duyularla kavranılanların dışındaki varlıkların bilgisi (Bossuet), kendiliğinde şey'in bilgisi (Kant), doğanın ardında gizlenen ve ona imkan veren varlık bilgisi (Schopenhaurer), mutlak bilgisi (Liard), hadsi bilgi (Bergson), ussal bilgi (Franck), madde olmayanın bilgisi (Voltaire) son erek bilgisi (Bacon) bütünü bilme isteği (Eucken), doğasal ve biçimsel olmayanın bilgisi (Descartes), inakçı bilgi (Wolf), varlık yasalarını bulmak için düşünen benliğin bilgisi (Leibniz).

Metafizik dünya görüşü, Rönesans çağında doğa bilimlerinin güçlenmesiyle büyük gücünü yitirmiştir. Metafizik sistemin son büyük düşünürü, evrensel oluşmanın düşünceden doğduğunu ve gelişmesi sonunda kendi bilincine erişeceğini savunan Hegel'dir. Metafizik deyimine ilk kez eytişim karşıtı (anti diyalektik) anlamını veren de Hegel olmakla beraber idealist bir eytişim geliştirdiğinden ötürü Hegel, temelde, metafizik düşünme ve araştırma yöntemine bağlı kalmıştır

Temeddun-i Sali 2001, s. 127

Kulliyati Divani Şems-i Tebrizi, s. 488

A.g.e.

A.g.e. s. 489

A.g.e. s. 490

Kulliyati Divani Şems-i Tebrizi